

P. Bruck — M. Z. Nagy — S. Kozics:
Substructure search on hierarchical trees

A SZÜV munkatársai a fentebb ismertetett kémiai szerkezetkereső rendszerükről számoltak be.

P. Jacsó:
The unsqueezed juice of online — A user's plea for new features

A SZÁMALK munkatársa a légi járatok menetrendi adatbázisának példáján szemléltette, hogy mennyi további értékes információt lehetne az adatbázisokból kiszedni, ha a keresőrendszert egyszerű aritmetikai műveletek elvégzésére is felkészítenék.

Gy. Válas:
The work of the intermediary: What steps can and what cannot be computerized?

Az OMIKK munkatársa azokat az izgalmas kérdéseket vizsgálta, hogy az online keresés mely lépéseit lehet és melyeket nem szabad automatizálni, vagyis melyek azok a feladatok, amelyeket a jövőben is csak az ember, a közvetítő képes ellátni.

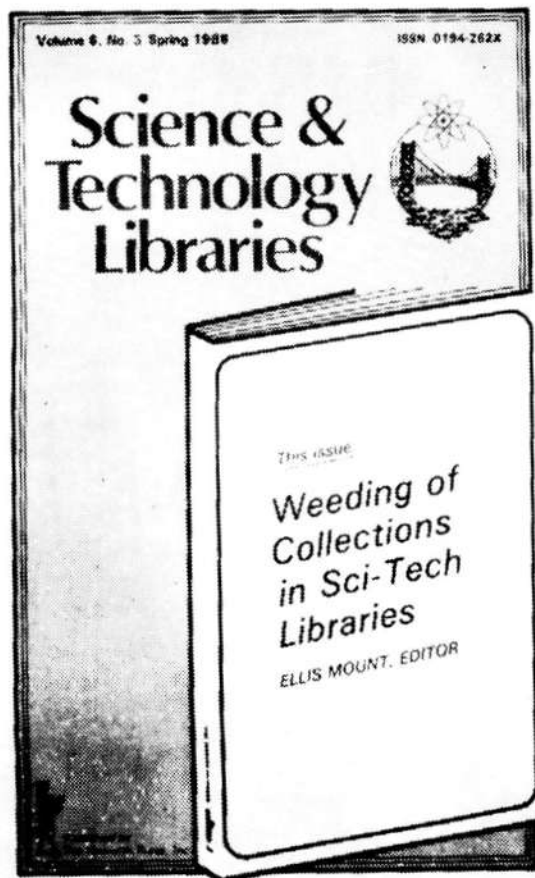
A konferencia kiadványa (*Online 87 Information — Proceedings*) az Országos Műszaki Könyvtárban megtalálható.

Irodalom

GÁBOR Emőke — NOVÁK Teréz — ROBOZ Péter — VÁLAS György: 106/1987. sorszámú újtjelentés. - 12 p. (Betekintésre rendelkezésre áll az OMIKK NKO-n.)

Roboz Péter
(OMIKK)

Állománykivonás a tudományos és műszaki könyvtárakban

A *Science & Technology Libraries* c. folyóirat 1986. tavaszi száma (6. köt. 3. sz.) az állománykivonás, selejtezés, ill. folyóirat-lemondás kérdéseiről kínál olvasnivalót, elsősorban az elvek, az állományszervezési politika szemszögéből, de felölelve az alkalmazható módszereket.

Richard P. Hulser arról ír, hogyan függ össze a vállalati könyvtárban a selejtezés az állománygondozási tevékenység egészével. Tapasztalatait az IBM egyik egységének könyvtárából meríti (*East Fishkill Facility Library*), a felvetett problémákat azonban általánosítva tárgyalja. Az állománynak összhangban kell lennie a vállalat (részleg) feladataival, az ott dolgozók munkájával. A feladatok szüntelenül változnak, néha lassabban, de többnyire egyik napról a másikra, és többször is egymás után. Ez megnehezíti az állománygyarapítók dolgát. Mindenekelőtt mérlegelniük kell, hogy az adott változás mennyire igényel tartósan (erre némileg következtetni lehet a korábbi változtatások sorsából). Azt is figyelembe kell venni, hogy egy megszüntetett munkának is lehetnek olyan elemei, amelyek változatlanul jelen vannak az intézmény életében, és információt igényelnek.

Ha a változás a vállalati szervezeten belüli átcsoportosítással függ össze, a dokumentumoknak követniük kell a szakemberek mozgását, illetőleg azt a témát, amelynek műveléséhez szükségesek. Ellen-

kező esetben az új telephely könyvtárának igen nehéz lenne beszereznie a könyvesboltokból többnyire már régen kifogyott műveket. Ha az új helyen még nincs könyvtár, a régi helyről hozott állomány lehet a kialakítandó gyűjteménynek a magja.

Ésszerű külön szerződésben gondoskodni arról, hogy melyik könyvsorozatot melyik egység könyvtára gyűjtse teljességre törekvően. A selejtezés során meg kell tartani a szakterület alpműveit, s ehhez a téma szakértőinek véleményét is ki kell kérni. A példányszámcökkentéshez olyan módszert javasol, amely a kiadási év vizsgálatán alapul (a dokumentum korától teszi függővé a megtartandó példányok számát). A hiányos konferenciaanyagokat szívfájdalom nélkül ki lehet selejtezni, és a továbbiakban — ha igénylik őket — a teljes sorozatot őrző könyvtárból kell átkérni. A folyóiratokból lehetőleg teljes évfolyamokat őrizzen a könyvtár. Ha mikrofilmen is hozzáférhető, akkor általában elég 10 évre visszamenőleg megtartani az eredeti példányokat. Ritkán használt folyóiratok töredékes évfolyamait nagy valószínűséggel selejtezni lehet. Ugyancsak selejtezhetőek azok a folyóiratok, amelyek anyaga nehezen visszakereshető (pl. nincs éves mutatójuk). Ezeket a Fishkill Könyvtár többnyire csak a tárgyév végéig tartja meg. A gyorsan avuló hetilapok egy részét csak néhány hónapig őrzik. A belső, vállalati jelentések, technikai, ill. kutatási jelentések mikrofilmen megvannak az IBM központjában. A papírváltozat selejtezését külön vállalati rendelkezések szabályozzák. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a mikrofilm nem alkalmazható mindenütt (pl. nem mindegyik típus alkalmas jó minőségű képmásolatok készítésére), s az olvasók sem szeretik, így a papírpéldány helyettesítése mikrofilmmel nem mindig a legjobb megoldás.

A selejtezésre kiválogatott dokumentumokat az érvényes előírások betartásával kell elszállítani. (Ezen a téren pl. a csak belső használatra szánt, bizalmas jellegű dokumentumok jelentenek problémát.) Ha folyóiratköteteket selejtezünk, a gyűjtés teljessége érdekében először annak a könyvtárnak ajánljuk fel őket, ahova szintén járt az adott folyóirat, hogy az esetleges hiányokat pótolni lehessen. Olyan címek esetében azonban, amelyekre sok könyvtár előfizetett, ez nem feltétlenül szükséges. A csak igen szűk olvasóréteget érintő, továbbá a rossz állapotban levő időszaki kiadványokat sem érdemes másoknak felajánlani.

A Fishkill Könyvtárban magától értetődő, hogy saját cégük mikroszámítógépét is használják a könyvtári rutinfeladatok elvégzésére. Az időszaki kiadványokat kezelő modulnak része az a program, amely automatikusan állít össze és nyomtat ki kivonási javaslatokat aszerint, hogy a folyóirat alapreordjában milyen megőrzési időtartam szerepel.

A Massachusetts Institute of Technology könyvtárának igazgatója (*J. K. Lucker*) és két tanszéki könyvtár munkatársa (*K. S. Herzog* és *S. J. Owens*) a saját könyvtári rendszerükben alkalmazott állománykivonási rendszert ismertetik. Az amerikai csúcstechnológia oktatási fellegvárában is a helyszűke a kivonás minden más megelőző szempontja. (A könyvtár gyakorlatilag a "nulla növekedés" politikáját követi, s ahogy a szerzők megjegyzik, a kivonandó dokumentumok nem sokban különböznek az ugyanakkor beszerzett friss irodalomtól.) A másik két, hangsúllyal tekintetbe vett szempont a dokumentumok relevanciája a képzés tematikájához viszonyítva, valamint értékük maradandósága.

Mivel a végleges kivonásnak nagy kockázata van, és az egyszer már kivont mű újbóli beszerzése nehezebb, mint először, a tárolás pedig rövid távon sokkal olcsóbb, mint a kivonás (egy kötet törlése 5–7 dollárba kerül, tárolása 0,05–0,1 dollár évente), a visszavont dokumentumokat egy távoli raktárban helyezik el (ezek hozzáférési ideje 24 óra). Jelenleg kb. az összes nyomtatott dokumentum egyötöde van a tároló könyvtárban.

Igyekeznek nagy figyelemmel kísérni az egyetemi oktatás súlyponteltolódásait (a beiratkozott hallgatók megoszlása szakonként, az egyes oktatási programok látogatottsága, a tantervek, a költségvetési arányok, illetve az egyetem által megszerzett pénzalapok elosztása kutatási témák szerint), s ennek megfelelően válogatnak. Érdekes megoldás a feldolgozatlan, új dokumentumok "próbaidőre" való kiadása a tanszéki könyvtárakba. Bár ez többletadminisztrációval jár, még mindig előnyös, mert ha az oktatóknak nem tetszik, a költséges feldolgozás előtt megszabadulhatnak tőle. A műszaki kar könyvtárában (Barker Engineering Library) az új időszaki kiadványokat szisztematikusan átnézik: először rögtön beérkezésük után (köteteni kell vagy kötetlenül megőrizni), azután egy előre meghatározott idő eltelté után (ekkor a kötetés mellett a mikrofilmes változat párhuzamos beszerzését is mérlegelik, ha a folyóirat értékesnek bizonyult), címváltozás esetén (nem vált-e érdektelenné a profilja), továbbá ha emelik az árát (megéri-e a többletkiadásokat).

A kivonási döntéseket sok szempont befolyásolja. Ha még nincs feldolgozva a dokumentum, a kivonás költsége is kevesebb (kevesebb nyilvántartásból kell törölni). A reportirodalom esetében mérlegelni lehet az ismételt beszerzés lehetőségét (pl. egy NTIS-dokumentumot napok alatt meg lehet kapni). A mikrofilmen érkező hivatalos (kormányzati) kiadványoknál fokozottan kell figyelni a kiadási évet. (Ez ugyancsak kiválóan megoldható mikroszámítógéppel.) A testületi kiadványok válogatását maguk a szervezetek könnyíthetik meg azzal, ha évente ösz-

szeállítják az adott év fontosabb kiadványainak "egységcsomagját".

Judith A. Segal a folyóiratok deszelekciójával, lemondásával kapcsolatban az izraeli Beershevában működő *Ben Gurion University of the Negev* munkatársaként szerzett személyes tapasztalatait írja meg, alapos — 53 tételre kiterjedő — szakirodalmi szemlével kiegészítve. Cikkében szó van a tanszéki oktatóknak a kivonási döntésekbe való bevonásáról (részben taktikai-politikai okokból, részben mert valóban szükség van a szakértelmükre), a használat mértékének figyelembevételéről (mint a leghangsúlyosabb tényezőről) és más, komplexebb mérőszámok és képletek használatáról (nem hallgatja el az egyes módszerek hiányosságait sem).

A Ben Gurion Egyetemen 1983 decemberében nagy hirtelen 20%-ot kellett lefaragni az időszaki kiadványok beszerzési keretéből. A szerzőtől azt kívánták, hogy 5000 dollárral csökkentse a pedagógiai és a viselkedéstudományi folyóiratokra költött összeget. A feladat nagy problémát jelentett. Először a folyóirat-bibliográfiákat (Ulrich, Faxon) nézte át, és a *Journal Citation Reportban* (ISI) rendszeresen közreadott hatástényezőket ("Impact Factor") gyűjtötte ki. Olyan komplex modellt dolgozott ki, amely figyelembe vette a folyóirat árát, idézettségét, relevanciáját, nyelvét, sőt — egy korábbi, saját kutatása melléktermékeként — az egyetemi oktatók véleményét is a szakterület folyóiratairól. Végül két listát kapott: az egyik a szakterület egészének folyóiratait sorolta fel a hasznosságuk szerint (saját pontszámai alapján), a másik pedig témakörönként sorolta fel a folyóiratokat (úgy, hogy a legalacsonyabb pontszámú témakörökben is meghagyott legalább egy címet). Mindkét listát eljuttatta az oktatókhoz, akiknek már csak apróbb kifogásaik voltak, viszont meg voltak győződve róla, hogy a könyvtáros érti a dolgát.

A szerző szükségesnek tartja, hogy a könyvtárakat jobban avassák be a költségvetési ügyekbe, hogy a hasonló gyors döntések ne érjék váratlanul őket. A selejtezés mechanikus számításait (a pontszámok kiszámítása az előre megadott súlyszámok alapján) számítógéppel végeztessék el. Az üzleti életben bevált prognosztizálási módszereket kiterjedten kell alkalmazni (pl. az oktatási változások előrejelzésében, a folyóiratok relatív fontosságának változásánál). Végül elengedhetetlen, hogy a szakkép-

zett könyvtárosok jobban ismerjék a használók véleményét, igényeit, preferenciáit.

Tony Stankus megközelítése első hallásra mehökkentő: a tanszéki oktatók publikációs aktivitásának változásaiból von le következtetéseket a művelt tudományterület fontosságának változására. Abból indul ki, hogy az egyetemi könyvtárak folyóirat-állományának jelentős hányada közvetlenül egy-egy oktató kutatási-publikálási tevékenységét (beleértve hallgatóik témaválasztását is) támogatja. Így ha valamely oktató publikációs ambíciói nagymértékben csökkennek, ez maga után vonja az adott témakör egyetemen belüli jelentőségének csökkenését, ez pedig lehetőséget ad egy sor — többnyire igen drága — folyóirat kivonására. Az 53 kémikus kutató publikációs aktivitását alapvetően bibliometriai eszközökkel elemző írás arra a pszichológiai problémára is kitér, hogyan mondjuk meg tapintatosan az illető oktatónak, hogy már "leírtuk" (hivatkozni kell a folyóirat-lemondások révén felszabaduló pénzre, nem szabad személyeskedni, javasolni kell egy pártatlan szakértői csoport vizsgálatát stb.).

Virgil P. Diodato az angol fordításban is megjelentetett szovjet tudományos folyóiratok sajátos selejtezési kérdéseit tárgyalja (a hitelesebb eredetit vagy a könnyebben használható fordítást tartjuk-e meg), ill. az egyes egyetemi könyvtárak kivonási gyakorlatát elemzi (többségük mindkettőt fontosnak tartja, vagy az eredeti felé hajlik).

A tanulmánycsokrot *Catherine R. Burke* írása zárja a vállalat (jelen esetben egy épülettervező cég) irattári állománya kezeléséről és selejtezéséről. A cikk érdekessége a számos dokumentumfajta (tervrajzok, árajánlatok, fényképek stb.) sajátosságainak és a kapcsolódó terminológiai problémáknak a megítélése.

Szemlénk végére egy epés megjegyzés kívánczik: úgy tűnik, a mi hazai problémáink igen hasonlóak a legfejlettebb könyvtárakban jelentkező problémákhoz, a rendelkezésre álló eszközökben (mikroszámítógép, bizottságok, kutatási megbízások, speciális indexszolgáltatások) mutatkozó lemaradásunk miatt válaszaink mégis sokszor gyökeresen eltérőek, és az itt ismertetett elveknek, módszereknek csak egy töredékét vagyunk képesek komolyan megfontolni.

Mándy Gábor
(OSZK)